

Kazalište sjena

Mrkus, Lucija

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:578543>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)



SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Lucija Mrkus
KAZALIŠTE SJENA
Završni rad

Petrinja, srpanj 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Lucija Mrkus
KAZALIŠTE SJENA
Završni rad

Mentor rada:
izv. prof. dr. sc. Iva Gruić

Petrinja, srpanj 2022.

SAŽETAK

U uvodnom dijelu rada *Kazalište sjena* objašnjena je povezanost simboličke igre i lutke te aspekti razvoja na koje utječe igra djece s lutkama. Ukratko, lutke imaju važnu ulogu u razvoju djetetovih emocija, spoznajnog i socijalnog razvoja te je zato bitno da djetetu bude ponuđeno igranje i samostalno izrađivanje lutaka kako bi se mogla razvijati mašta i kreativnost te kako bi dijete bogatilo svoj vokabular kroz izvođenje predstava. Za kazalište sjena najbitniji nam je izvor svjetlosti i zaslon koji propušta svjetlost, a umjesto lutaka možemo iskoristiti ruke ili bilo koji predmet koji imamo pri ruci. Zbog jednostavnosti, ali i jedinstvenosti odabrala sam upravo kazalište sjena za provođenje aktivnosti u vrtiću. Sjene su djeci ne baš poznat pojam, djeluju misteriozno te, zbog nepoznatog, djeca pokazuju veliki interes za istraživanje i dublje proučavanje. Aktivnostima su prethodili motivacijski razgovori i upoznavanje nepoznatih pojmova, a zatim izrađivanje lutaka i glumljenje u kazalištu sjena. Kroz navedene aktivnosti djeca su kombinirala stečena znanja i iskustvo, razvijali su maštu i kreativnost, komunikaciju i samostalnost te, ono najvažnije, stekli su nova znanja koja će im poslužiti u daljnjem radu i obrazovanju.

Ključne riječi: Kazalište sjena, Lutke, Simbolička igra, Socijalni razvoj, Svjetlost, Kazalište.

SUMMARY

In the introductory part of the paper Shadow Theater, the connection between symbolic play and puppets is explained, and aspects of development which are affected by children's play with puppets. In short, puppet play is an important role in the development of a child's emotions, cognitive and social development, so it is important that the child is offered the opportunity to make dolls independently in order to develop imagination and creativity and to enrich the child's vocabulary through the performance of plays. For shadow theater, the most important is the source of light and a screen that let light through and instead of puppets, we can use our hands or any object we have at hand. Because of its simplicity, but also its uniqueness, I chose the shadow theater for activities in the kindergarten. Shadows are not a very familiar concept to children, they seem mysterious, and because of the unknown, children show great interest in research and deeper study. The activities were preceded by motivational talks and familiarization with unfamiliar concepts, followed by making puppets and acting in a shadow theater. Through the mentioned activities, children combine their acquired knowledge and experience, developed imagination and creativity, communication and independence, and most importantly, acquired new knowledge that will serve them in further work and education.

Keywords: Shadow Theater, Puppets, Symbolic play, Social development, Light, Theater.

Table of Contents

1. UVOD.....	1
2. SJENA.....	2
3. KAZALIŠTE SJENA.....	3
3. 1. BITNI ELEMENTI KAZALIŠTA SJENA.....	4
3. 1. 1. SVJETLOST	5
3. 1. 2. OBJEKT KOJI BACA SJENU	6
3. 1. 3. ZASLON.....	8
4. LUTKE SJENE	9
4. 1. OBILJEŽJA LUTAKA SJENA.....	10
4. 2. OBLIK LUTKE.....	10
4. 3. KONTROLNI MEHANIZAM ZA LUTKE SJENE	11
4. 4. IZRADA LUTAKA SJENA	12
5. ODNOS DJECA-LUTKA-ODGOJITELJI	13
6. PROVOĐENJE AKTIVNOSTI SJENA U VRTIĆU.....	15
7. ZAKLJUČAK.....	23
8. LITERATURA	24
9. Prilog igrokaza.....	26

1. UVOD

U suvremenom je svijetu sve teže približiti kulturu djeci jer im pozornost privlači tehnologija koja se nalazi na svakom koraku. Naime, kako tehnologija ima loše strane, tako ima i one dobre. Bitno je da djeca upiju što više znanja potrebna za školovanje. No, ona prva temeljna znanja djeca stječu igrom. Igrajući se djeca se razvijaju na tjelesnom, intelektualnom, emocionalnom i društvenom planu. Djeca se igraju raznim igračkama i lutkama. lutka u rukama djeteta može postati što god dijete poželi te mu ona pomaže razumjeti pojave oko sebe. Koristeći lutke i razne predmete, dijete može samostalno osmisliti igru kroz koju izražava svoje emocije i stvara pozitivan odnos između sebe i likova koje oponaša. S obzirom na to da lutka ima veliki utjecaj na djetetov razvoj, jer omogućava izražavanje trenutnog stanja djeteta, odnosno, uz pomoć lutke djeca mogu lakše izraziti svoje emocije i proširiti svoje iskustvo, odlučila sam to iskoristiti uz jedan od najstarijih oblika dramske izvedbe - kazalište sjena.

Kazalište je sjena dosta nepoznato (nepoznato uvijek budi interes kod djece), odiše misterioznošću i upravo zbog tog nepoznavanja odlučila sam ga iskoristiti u dječjem vrtiću. Nakon teorijskog dijela rada, koje se odnosi na karakteristike kazališta sjena i lutki sjena, opisala sam aktivnosti koje sam provela s djecom srednje predškolske dobi. Tijekom provedenih aktivnosti sa sjenama u vrtiću djeca su stekla nova znanja koja će im poslužiti u daljnjem razvoju, proširivala su kreativnost i samostalnost te bogatili svoj vokabular.

2. SJENA

Kada govorimo o sjeni svi znamo na što se misli, ona je tamna ili svjetlija neosvijetljena površina koja se ne može uhvatiti, čiji se obrisi mijenjaju, pretapaju, udaljuju i gube (Kroflin, 2020). Predstavlja našu tamniju polovicu koja nas prati cijeloga života. Nastaje uz pomoć svjetlosti, prirodne ili umjetne, a glavni čimbenik joj je neproziran predmet, tj. tijelo koje je osvijetljeno i koje se nalazi na površini koja ne propušta svjetlost. No, što je zapravo značenje riječi sjena? Autorica Županić Benić (2009, 2019) nam je to poetski objasnila u sljedećem citatu:

„Svijet kojim se krećemo podjednako je napučen živim i neživim bićima i njihovim sjenama, koje su po svojoj prirodi nestalne i nestvarne. Svojstvo sjene jest kretanje, ona se pomiče slijedeći Sunce koje putuje nebom. Stoga je sjena vjerni prijatelj svega što postoji u svijetu. Rođena je izlaskom Sunca, a nestaje njegovim zalaskom, budeći u promatraču nešto tajanstveno, neuhvatljivo, mistično. U svijetu sjena sve je obojeno jednom bojom, koprenom tame, a on egzistira paralelno sa svijetom svjetlosti i duginih boja te ne postoji bez njega. Tako možemo reći da se sjena rađa iz odnosa ovisnosti o predmetu i svjetlosti.“(str. 55)

U Rječniku hrvatskoga jezika Vladimira Anića riječ *sjena* opisana je u tri definicije: „mjesto zaklonjeno tako da u nj izravno ne prodire svjetlost“, „prostor zaklonjen od sunca; hlad, hladovina“, „nejasni obrisi, konture kakvog lika ili tijela; silueta“, „odraz, trag nečeg povoljnog“(Anić, 2003, str. 1410). Dok u englesko-hrvatskom, hrvatsko-engleskom rječniku pronalazimo riječ *shadow* koja označava sjenu, „sjenovito mjesto, hlad; tama, mrak“ (Bujas, 1999, str.). Sa sjenom se susrećemo još u djetinjstvu, isprva ju djeca mogu percipirati kao strah i nelagodu, ali ubrzo ona postaje svojstvo koje se promatra i svojstvo koje se može istražiti na mnogobrojne načine.

Ulogaje odgajatelja/ica da djeci predškolske dobi prvo objasnimo temeljno značenje pojma sjene, kako je ona svakodnevna životna pojava te da uz pogodne uvjete pokrenemo interes djece o istraživanju sjene na zabavan i poučan način (Došen Dobud, 2005). Sjena ovisi o svjetlosti, a kako bi djeca to najbolje spoznala moraju sami istraživati, stvoriti vlastito iskustvo, odnosno, to najbolje možemo shvatiti kroz izjavu: „Dijete je aktivni, konstruktivni stvarac svog razvoja, odgoja i obrazovanja, a odrasla osoba mu je u tome samo pomagač koji pomaže i podupire njegov razvoj, odgoj i obrazovanje.“ (Miljak, 2009, str. 20)

3. KAZALIŠTE SJENA

Kazalište je sjena još i danas mnogim ljudima nepoznanica. Pogotovo u predškolskim ustanovama, gdje se odgojitelji koriste sjenama samo kao svojstvom za istraživanje, ali ne koriste se njima u svrhi dramskog odgoja, tj. dramskih aktivnosti. Što je kazalište sjena možemo objasniti kroz jednostavnu rečenicu: „...vrsta kazališta u kojoj gledatelji lutke, odnosno glumce ne vidi izravno nego kroz poluprozirni zaslon.“ (Kroflin, 2020, str. 125) Sam je naziv *kazalište sjena* doslovan u prijevodu na druge jezike, pa se tako u engleskom jeziku koristi termin *shadow theatre*, na španjolskom termin *teatro de sombras*, na francuskom *theatred'ombres* i tako dalje. Sjene koje se vide u ovoj posebnoj tehnici izvođenja predstave nisu baš nalik onima koje vidimo u svakodnevnom okruženju, već se za sjene koriste lutke ili tijelo glumaca čiji su pokreti precizno osmišljeni unaprijed. No, kada je i gdje nastalo kazalište sjena? Sa sigurnošću možemo potvrditi da je ova vrsta kazališta nastala davno prije, prije više tisuća godina. Prvi su tvorcii oblikovanja sjena bili praljudi koji su bili nastanjeni u špiljama i koristili se sjenama u svrhu zabave ili rituala, a za izvor svjetlosti koristili su se vatrom. Međutim, mišljenja znanstvenika negiraju taj podatak, odnosno smatraju da je začetak kazališta sjena potekao upravo iz azijskih zemalja, preteča su Indija, Indonezija i Kina. Inspiraciju za izvođenje predstave kazališta sjena animatori su u Indiji pronalazili u brahmanističkim tekstovima koji su se sastojali najviše od mitova i u epovima koji sadrže filozofska razmišljanja i ljudska vjerovanja. Kazalište sjena može se okarakterizirati kao prvi oblik kazališta jer javanska i indonezijska riječ za lutku, koja se koristi još i dan danas, *wayang*, znači upravo sjena. Međutim, postoje brojne legende koje upravo kazalište sjena poistovjećuju sa životom poslije smrti. Za početak tradicionalna izrada lutaka sjena prethodi uginućem životinje od čije se kože izrađuje lutka te dolazi do transformacije u jedinstveno biće koje je spremno započeti novi život pričanjem priča iz prošlog života. Naime, Georgieva (1997; prema Kroflin, 2020, str. 40) iznosi da su čak i europski umjetnici smatrali pojavu sjene kao „...most za život poslije smrti.“ Kazalište sjena proširilo se trgovačkim putem do Bliskog istoka pa do Europe, iako Europa nikad nije u potpunosti prihvatila mističnost koju nose sjene sve dok nije zaživjela u 18. stoljeću u Francuskoj zahvaljujući izvođačima Seraphinu, Salisu te slikaru Rivieru. Kasnije, kao značajnije izvođače, možemo spomenuti Talijana Vita, Baja i Luzzatia, a posebno Montecchija. Redatelj Fabrizio Montecchi zaslužan je za najdublji i najznačajniji utisak na kazalište. Montecchi je uvidio kako se s kazalištem sjena mogu najbolje prikazati apstraktni pojmovi, odnosno ono nešto što je gledateljima neshvatljivo, daleko i neopisivo. Kombinirao je tradiciju i eksperiment, neprestano je

modificirao kazalište sjena, odnosno, usudio se ukomponirati lutke i ljude, animaciju, pričanje priča i ples. Poigravao se promjenama veličine sjena i osvjetljenjem. Što je više novina bilo upotrijebljeno, to je kazalište sjena bilo ljudima, tj. gledateljima privlačnije i zanimljivije. Kasnije su osmišljene i predstavljene brojne predstave koje su doživjele popriličnu slavu (Kroflin, 2020).

Dakle, postoje dvije vrste kazališta sjena, tradicionalno i suvremeno. Obilježja su tradicionalnog kazališta sjena lutke plošnog oblika izrađene od životinjske kože, probušene rupice na lutkama za propuštanje svjetlosti i obojenost lutaka. Položaj lutaka je najčešće u „egipatskom planu,“ tj. glava i noge lutke su u profilu, a tijelo je okrenuto prema gledatelju iliti *en face*. Glavni izvor svjetlosti bila je uljanica. No, tradicionalno europsko kazalište sjena lutke je izrađivalo od kartona te bi one prikazivale tamne siluete. Zaslون je uvijek bio istog oblika i veličine. Suvremeno kazalište sjena nema pravila po kojima se mora izvoditi predstava, već se ono vodi različitostima, kako od materijala tako do načina izvedbe. Lutke mogu biti izrađene od papira, kartona, drveta, metala, plastike i slično. Također, suvremeni zaslon za kazalište sjena može uvijek biti drugačiji te od raznog materijala, bilo kojeg koji propušta svjetlo. Izvor svjetlosti može biti što god nam se nalazi pri ruci, obična svijeća, svjetiljka, žarulje... Svjetlo ne mora biti statično, već se može kretati scenom te se mogu koristiti razni filteri koji nam daju svjetlost u raznim bojama (Kroflin, 2020).

Djeci predškolske dobi, a i starijima, kazalište sjena predstavlja često nepoznati svijet. S obzirom na to da je ljudsko biće po prirodi znatiželjno, ono budi interes i želju za istraživanjem. Kazalište sjena kod djece, osim stjecanja novih spoznaja, potiče razvoj mašte i govora, širenje vokabulara, stvara se samopouzdanje, poboljšava pamćenje i slične dobrobiti.

3. 1. BITNI ELEMENTI KAZALIŠTA SJENA

Da bi kazalište sjena funkcioniralo i odraživalo svoju ulogu moraju biti zadovoljena tri kriterija, to su izvor svjetlosti, objekt koji baca sjenu i podloga na koju se sjena projicira, odnosno zaslon. U današnje vrijeme sva tri kriterija mogu biti ispunjena na vrlo različite načine. (Kroflin, 2020.)

3. 1. 1.SVJETLOST

Stručno je objašnjenje svjetlosti, „vidljivo elektromagnetsko zračenje u rasponu valnih duljina od 380 do 780 nm, koje ljudsko oko razlikuje kao boje, od ljubičaste s najmanjom do crvene s najvećom valnom duljinom (u širem smislu, uključuje i ultraljubičasto i infracrveno zračenje).“ (svjetlost. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 5. 7. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59121>>.) Dakle, laički rečeno svjetlost je pojava koja nam daje mogućnost da vidimo. Svjetlost nastaje prirodno, odnosno pomoću Sunca ili umjetnim stvaranjem (svijeće, vatra, uljanice, klasične i halogene žarulje, itd.). Objašnjenje djeci kako vidimo svjetlost je pomoću (zdravih) očiju te da nam oči daju mogućnost razlikovanja raznih boja koje nas okružuju, a najčešće su to plava, zelena, crvena i žuta boja.

Tijekom izvođenja bilo kakve predstave u kazalištu svjetlo ima značajnu ulogu, a u kazalištu sjena ono je od presudne važnosti. U kazalištu sjena za vrijeme izvođenja predstave glumci/predmeti osvijetljeni su odostraga, dok se u većini kazališta svjetlo projicira sprijeda. U prošlosti tijekom izvođenja kazališta sjena koristio se samo jedan izvor svjetlosti (najčešće uljanice), a u današnje vrijeme uljanice su zamijenjene električnom svjetiljkom. Jedno je ostalo isto, u tradicionalnom i u suvremenom izvođenju kazališta sjena svjetlost je usmjerena odostraga, tj. na lutku/predmet koja svoj odraz prenosi na zaslon. Najčešće se koristi difuzno svjetlo zbog ugone koju pruža gledateljima, odnosno zbog ravnomjerne raspršenosti. U kazalištu sjena ne postoji obaveza za korištenjem iste tehnike osvijetljivanja, štoviše, poželjno je da se svjetlošću eksperimentira. Tako se mogu koristiti različite jačine svjetlosti, dodavanje filtera pomoću kojih dobivamo razne boje svjetlosti ili pak pomicanje izvora svjetlosti. Više izvora svjetlosti rezultira efektom umnožavanja likova. Osim mogućnosti umnožavanja likova, kazalište sjena nam daje i mogućnost za promjenu veličine lika, odnosno sjene. Ako lik/predmet približimo zaslonu, ono će biti normalne veličine, identično kakve i je, ali ako ga počnemo odmicati od zaslona, ono će bivati sve veće veličine. Promjene veličine između likova na sceni pridonose dramaturgiji. Za izvođenje kazališta sjena mogu se koristiti i razni projektori (dijaprojektor, grafoskop, episkop) (Kroflin, 2020).

3. 1. 2. OBJEKT KOJI BACA SJENU

Kroflin navodi da „objekt koji baca sjenu može biti čitavo ljudsko tijelo, samo ljudske ruke ili predmet (najčešće lutka ili kakav drugi predmet koji dobiva funkciju scenske lutke)“ (Kroflin, 2020, str. 126).

Pojava ljudskog tijela u svijetu kazališta sjenamože se nazvati napretkom jer su se u tradicionalnom izvođenju kazališta sjena koristile isključivo lutke. Za sudjelovanje ljudskog tijela u kazalištu sjena postoje i razni izrazi na nekoliko jezika, npr. *body shadows* (engleski), *ombres corpelles* ili *ombres espagnoles*(francuski), *sombras corporales* (španjolski). Za glumce bi bilo izuzetno zahtjevno da odglume cijelu predstavu iza zaslona tako da korištenje ljudskog tijela u predstavi tehnikom kazališta sjena najčešće se koristi kako bi se prikazao san, zamišljanje, događaj iz prošlosti ili pak mora. Navedene scene tijekom predstave nisu popraćene tekstom, već samo pokretom i bitno je naglasiti kako tijelo glumaca prilikom izvođenja navedenih scena mora biti okrenuto u profil kao što to možemo vidjeti na slici 1. Češća pojava ljudskog tijela u kazalištu sjena je izvođenje novih ljudskih ili životinjskih oblika, scenografije ili rekvizita koji nastaju uz pomoć skupine ljudi u raznim položajima. Gledatelji prepoznaju oblik ljudskog tijela, ali dolazi do stvaranja novih oblika, kao što su npr. stablo, zgrade, životinje. Također, moguće je stvoriti efekt leta čovjeka ili plivanja (Kroflin, 2020).

Slika 1

Tijela u kazalištu sjena



Preuzeto iz *Duša u stvari* (str. 127)

U predstavi kazališta sjena mogu sudjelovati i samo ruke što možemo bolje shvatiti uz pomoć slike 2. Nazivi koji se koriste za tu vrstu izvedbe u svijetu su *handshadows* (engleski), *ombromanie* (francuski) i *sombrasmanuales*(španjolski). Takav oblik zabave nam dolazi od

praljudi koji su izvodili igre sa sjenama po zidovima spilja. Najpoznatiju kazališnu predstavu sa sjenama ruku režirala je bugarska lutkarska redateljica Nikolina Georgieva koja datira iz 1968. godine i naziva se *Karneval životinjate* je popraćena glazbom Camillea Saint-Saensa. Umijeće bugarske lutkarske redateljice Nikoline Georgieve prepoznato je širom svijeta te je tijekom godina doživjelo brojne obnove. U predstavi se prikazuju razne siluete životinja koje izvođači oblikuju isključivo rukama, a koje gledatelji vide kroz zaslon (Kroflin, 2020).

Slika 2

Oblikovanje sjena s rukama



Preuzeto iz *Lutkarstvo i dijete* (str.58)

Osim korištenja ljudskog tijela ili samo ljudskih ruku kazalište sjena koristi se lutkama i predmetima. Lutke mogu biti plošne ili punog volumena, prozirne ili obojene te tamnih silueta. Ljudima koji nisu upoznati s kazalištem sjena termin *lutke sjene* može biti poprilično zbunjujući. Postoje i termini *shadow puppet* i *shadow throwing puppet* (engl.). U azijskim zemljama lutke sjene nisu nepoznanica, naprotiv, njihovo postojanje broji više tisuća godina. U Indoneziji naziv za lutke sjena je *wayang kulit*. Lutka je visoka od 40 do 60 centimetara, tradicionalno se izrađuju od kože bivola koja detaljnom obradom postaje prozirna i tanka te se buše rupice na njoj i lutka se boja. Plošnog su oblika, sadržavaju jedan nosivi štap koji može biti od bivoljeg roga ili bambusa koji prolazi cijelom dužinom lutke te imaju dva štapića čija je uloga pomicanje ruku lutke. Indijske lutke su poprilično slične indonezijskim, ali kineske se

lutke razlikuju po položaju nosivog štapa. U kineskoj kulturi nosivi štap lutaka sjena postavljen je u leđa lutke između lopatica te se savija prema dolje što rezultira većom pokretljivošću. Najpoznatiji lik kazališta sjena u Turskoj je Karagoz. Lutke su također izrađivane od kože, pretežito od devine, što se smatra najboljom opcijom zbog velike otpornosti i prozirnosti. Razlika spram ostalih lutaka u azijskim zemljama je u položaju štapića. Štapići su postavljeni okomito na lutku što rezultira položajem lutke paralelno s podom. U europskim zemljama koristile su se lutke izrezane od kartona. U današnje vrijeme više se koriste drugačiji materijali, odnosno životinjsku kožu su zamijenili plastikom, papirom, kartonom, drvom, tkaninom i slično (Kroflin, 2020).

3. 1. 3. ZASLON

Izgled zaslona kazališta sjena uvelike podsjeća na televizijski ekran ili filmsko platno. Upravo zato se kaže da je zbog tog, jednog od mnogih razloga, kazalište sjena začetnik televizije i filma. Kao što je već ranije rečeno, u današnje vrijeme kazalište sjena ne koristi se strogim normama prikazivanja kao što je to bilo u prošlosti. Tradicionalno kazalište sjena primjenjivalo je poluprozirni bijeli zaslon od platna ili svile te je bilo napeto preko pravokutnog okvira. Suvremeno kazalište sjena koristi se mnogim različitostima, odnosno okvir može biti raznih oblika (pravokutnog, okruglog, ovalnog i slično), za zaslon se može upotrijebiti bilo kakav materijal koji će dobro propuštati svjetlost što je važno za obrise lutaka te ne mora biti strogo napeto ili ne mora biti uopće pričvršćeno za okvir. Naime, za zaslon se može koristiti i običan papir. Upotrebom običnog papira možemo podići predstavu na viši nivo i efektom deranja papira postići da lutka prolazi kroz zaslon. Predstava u kazalištu sjena ne mora se isključivo voditi na jednom zaslonu, već se može postaviti više zaslona različitih veličina i oblika, na različitim visinama i udaljenosti od gledatelja u kazalištu (Kroflin, 2020).

4. LUTKE SJENE

Kada govorimo o lutki, sa sigurnošću ju možemo imenovati temeljnim izražajnim sredstvom lutkarstva. Na prvi pogled to je samo neki predmet, neka neživa materija, ali ona ima izuzetnu važnost i veliku ulogu kako u lutkarskoj izvedbi, tako i u dječjem razvoju. Lutka ima sposobnost fascinirati čovjeka svojom poetskom mogućnošću uz pomoć glumca lutkara jer odjednom od "samo predmeta" nastaje živo biće koje nam priča neku priču, prikazuje radnju. Također ima mogućnost raznih transformacija. Sposobna je pobuditi naša sjećanja i emocije, iako nema karakter (Županić BeniĆ, 2009, 2019). U današnje vrijeme još uvijek ne možemo utvrditi početak povijesti lutaka, njihov nastanak ni podrijetlo, ali možemo sa sigurnošću zaključiti da su lutke jedna od najzabavnijih igračaka djetinjstva svakog djeteta. Igram s lutkama djeca dobivaju brojne benefite, kao što je razvoj komunikacije, osmišljavanje dijaloga i bogaćenje rječnika, povećanje suradnje s drugom djecom i odraslima te razvoj kreativnosti i mašte. Postoji dosta vrsta lutaka, ali lutke sjene su specifičan oblik scenskih lutaka te se nazivaju praoblikom filma (Pokrivka, 1985). Dok se slike na filmskoj vrpici mogu mijenjati mehanički, što gledatelju omogućuje da te slike percipira kao pokret, za lutke sjena glavnu ulogu igra svjetlost usmjerena na bijeli ekran, koja gledatelju omogućuje doživljaj pokreta. Odnosno: „Lutka sjena nalazi se, poput filmske vrpce, kao premetnuti objekt između izvora svjetlosti i platna, a započinje svoj život u rukama animatora koji je pokreće dok gledatelji s druge strane platna uživaju u čarobnoj igri svjetla.“ (Županić BeniĆ, 2019, str. 56) Lutke sjene su posebne na svoj način jer se nikada u kazališnoj izvedbi ne prikazuje lutka kao objekt, već se prikazuje sjena nekog objekta, odnosno prikazuje se njegovo oponašanje. Dok su gledatelji prisutni u predstavi sjena dolazi do stvaranja jedinstvenog osjećaja gdje svaki gledatelj može doživjeti priču na svoj način. Dakle, plošne lutke koje se koriste u kazalištu sjena pridonose poboljšanju „vizualne senzibilnosti i orijentacije u prostoru (prenošenje crteža u pokret u odnosu na neku drugu animiranu formu).“ (Majaron, 2004, str. 81) A sjene predstavljaju drugačiji svijet, odnosno nestvaran svijet koji djeci može pomoći prebroditi strahove (Majaron, 2004).

4. 1. OBILJEŽJA LUTAKA SJENA

Što se tiče oblika lutaka sjena karakterizira ih dvodimenzionalnost i plošnost što rezultira sličnošću s pokretnim sličicama. Smatra ih se velikim umjetničkim vrijednostima jer odišu profinjenošću. Jedno je od najbitnijih obilježja lutaka sjena upravo jednostavnost. Jednostavnost nam daje mogućnost lake izrade lutaka sjena s djecom te zajedničko istraživanje odnosa svjetlosti i sjene. Uz pomoć lutaka sjena djeci možemo na slikoviti način prikazati već poznate priče i pobuditi njihovu maštu. Scena se može postaviti u brzom roku (platno i izvor svjetlosti), a materijal za izradu lutaka možemo pronaći svuda oko sebe (najčešće karton). Tijekom izrade lutaka sjena bitno je da se rubovi koji ocrtavaju lik precizno izrežu. Razlikujemo dvije vrste lutaka sjena prema vrsti materijala od kojeg se mogu izraditi. Prvu vrstu karakterizira transparentnost, odnosno prozirnost. Tradicijski su lutke bile izrađene od životinjske kože (magarac, ovca, svinja), a u današnje vrijeme koriste se plastične folije ili svila. Druga vrsta lutaka sjena izrađuje se od neprozirnog materijala kao što je papir, karton, šperploča, itd. Naime, najjednostavniji oblik izrade lutaka sjena je s rukama. Djeca najčešće stvaraju sjene životinjskih silueta zato što su ti pojmovi najbliži djetetu predškolske dobi te se lako mogu prikazati i naučiti (Županić Benić, 2009, 2019).

4. 2. OBLIK LUTKE

Kao što je već spomenuto: „Lutke sjene mogu biti transparentne obojene figure ili neprozirne crne siluete.“ (Županić Benić, 2019, str. 60) Njihova izrada temelji se na tome da ne pokazuju profil u potpunosti, već samo glavu i noge, a tijelo je prikazano s prednje strane. Takav smo primjer mogli zapaziti i u doba drevne egipatske i rane antičke umjetnosti. Takav prikaz možda zvuči nelogično, ali on upravo zbog tog doprinosi poetici. Ono što još pridonosi poetici predstave sa sjenama su transparentne lutke načinjene od kože životinja koje bi se bojale te bi bile probušene mnogim rupicama kroz koje bi prodirala svjetlost. Pojava takve lutke sjena u gledateljima budi oduševljenje i zapravo dolazi do jedinstvenog estetskog doživljaja koje nas ostavlja bez daha. U suvremenom kazalištu sjena izrada lutaka sjena je raznolika te mogu i ne moraju propuštati svjetlost (Županić Benić, 2009, 2019).

4. 3. KONTROLNI MEHANIZAM ZA LUTKE SJENE

Za uspješno izvođenje pokreta tijela lutke potrebna nam je nosiva žica vodilica, da bi lakše shvatili kako izgleda, može se primijetiti na slici 3. Poželjno je da bude čvrste konzistencije kako ne bi dolazilo do neplanirane kretnje lutke tijekom izvođenja predstave te kako bi podnijela težinu lutke. Najčešće takve vodilice imaju drveni završetak što omogućava animatoru da odloži lutku u utor drvenog okvira koji je za to namijenjen, lutka postaje statična, a animator za to vrijeme može animirati druge likove. Takav primjer možemo vidjeti na slici 4. Osim žica vodilica, možemo koristiti i tanke drvene ili bambusove štapiće, plastične folije ako se radi o animiranju lutaka koje su izrađene od laganih materijala te čak i končice ako želimo dobiti pokret klimanja glavom. Lutke sjene dijelimo na složene i jednostavne, a razlika se upravo nalazi u količini vodilica i pokretnih zglobova. Ako izrađujemo lutke sjene s djecom predškolske dobi najlakša izrada za kontroliranje lutke je uz pomoć drvenih štapića koji se s lakoćom zalijepe uz tijelo lutke (Županić Benić, 2009, 2019). No uz sve nabrojano ništa ne bi bilo izvedivo bez animatora koji je naposljetku najvažniji za izvođenje pokreta. Animator može animirati lutku na tri načina: odozdo, sa strane, odostraga. U Turskoj se tradicionalno lutke animiraju sa strane ekrana, a u zemljama Istoka odozdo (Županić Benić, 2009).

Slika 3

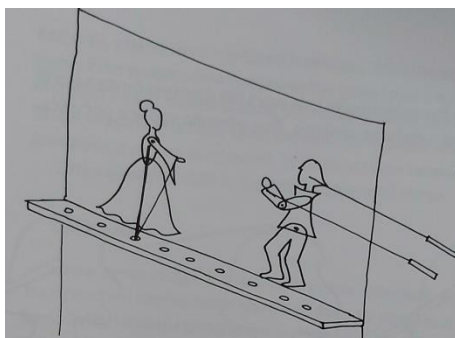
Žica vodilica na lutki



Preuzeto iz *Lutkarstvo i dijete* (str.63)

Slika 4

Okvir s utorima za drvene završetke vodilica



Preuzeto iz *Lutkarstvo i dijete* (str. 62)

4. 4. IZRADA LUTAKA SJENA

Izrađivanje lutaka sjena započinje skiciranjem lika u stvarnoj veličini lutke. Najčešće se skiciraju u profilu zbog naglašavanja karaktera lika. Ako želimo da lutka ima pokretne dijelove (ruke, noge) te dijelove skiciramo odvojeno. Nakon što je skica gotova ona se prenosi na crni papir te na čvrsti karton. Izrezivanje likova, odnosno figure, treba se obaviti što preciznije kako bi rubovi bili ravni. Izrezivanje se radi sa škarama ili skalpelom. Osim oblika lika možemo izrezati i rupice koje će propuštati svjetlost. Ako imamo pokretnu lutku, poslije izrezivanja dolazi do spajanja dijelova. Spojewe možemo usporediti sa zglobovima te se za spojeve najčešće koriste žica ili špaga. Na kraju se postavlja vodilica ili više njih ako lutka sadrži pokretne dijelove. Osim lutaka za kazalište sjena potreban nam je ekran i svjetlost. Okvir nam može biti okvir od stare slike, okno od prozora ili ga možemo izrezati od kartonske kutije. Za ekran možemo iskoristiti obično bijelo platno ili papir veće prozirnosti (najčešće papir za pečenje). Izvor svjetlosti danas možemo lako pronaći, od suvremenih pomagala kao što su lampe, grafoskop ili projektor, ali možemo se i koristiti običnom svijećom (Županić Benić, 2009, 2019).

5. ODNOS DJECA-LUTKA-ODGOJITELJI

Lutka- samo igračka ili nešto više? S lakoćom možemo zaključiti da je lutka u dječjem svijetu itekako nešto više. Ona se pojavljuje još u prvim danima djetetova života, prati dijete kroz djetinjstvo, a u odrasloj dobi postaje sjećanje na nešto pozitivno te vraća osmjehe na lica pri spominjanju. Kraljević (2003) navodi kako lutka ima moć te uvelike pomaže pri radu s djecom. Odgojitelji, za razliku od učitelja i profesora, svoj rad s djecom provode igrom. Igru možemo opisati specifičnom aktivnošću, odnosno intelektualnom i tjelesnom aktivnošću koja ne obuhvaća dostizanje nekog specifičnog cilja, već stavlja fokus na proces koji je važniji od rezultata i njome se osigurava tjelesni, emocionalni, intelektualni i društveni razvoj. Ivon (2010) ističe kako bi odgojitelji mogli uključiti lutku kao pomagalo u radu s djecom, prvo moraju razumjeti značenje lutke kao takve. Također navodi da lutka može poslužiti kao korisno motivacijsko sredstvo, odnosno kao poticaj za bogaćenje djetetova razvoja te mogu olakšati odgojno obrazovne sadržaje. Da bi lutka zaista imala tolik utjecaj nad djecom, mora biti korištena u pravoj mjeri, odgojitelji moraju znati prepoznati u kojim aktivnostima i kada ju upotrijebiti. Kada i djeca shvate metaforički potencijal lutke, moći će sagledati svijet oko sebe iz drugačije perspektive te će dobiti moć "oživljavanja" svijeta i neživih stvari. „Prelazak na igru pretvaranja ili simboličku igru jedan je od najvažnijih djetetovih "koraka" u razvoju" (Ivon, 2010, str. 22). Pojava simboličke igre važna je zbog pojave apstraktnog mišljenja, a ono nam je važno zbog razvoja dječjih emocija, suosjećanja i sposobnosti. „Djeca nisu uvijek u stanju izraziti svoje dojmove i osjećaje riječima pa je simbolička igra s lutkama dobro rješenje tog problema: ona djeci omogućava da sa svojom okolinom komuniciraju neizravno, tj. neverbalno" (Majaron, 2004, str. 5). Kraljević (2003) ističe da nakon pojave emocija dolazi do pojave govora kod djece, odnosno povećava se komunikacija, mašta i želja za likovnim stvaranjem. Dakle, dramske aktivnosti rezultiraju poboljšanjem komunikacije. Nakon što dijete uzme u ruke lutku prvo što će napraviti je dati joj moć govora, oživjet će lutku, zatim će joj dati moć pokreta i ostalo. Komunikacija se može poboljšati i kod sramežljivije i zatvorenije djece jer imaju posrednika-lutku. Djeca u igru s lutkama krenu izmišljati neke svoje riječi, često krenu pjevati, smišljaju rime i brojalice, igraju se glasovima, koriste se riječima iz stranih jezika (ispravnim ili neispravnim), koriste drugačija narječja i slengove. Nesvjesno krenu istraživati govorne vrijednosti, jačinu tona, boju glasa. Ono što još djeca razvijaju dramskim aktivnostima je kreativnost. Npr. dijete može izraditi svoju lutku koja ne slični na životinju koju dijete imenuje, ali važan je proces stvaranja, važni su djetetovi osjećaji prema lutki i vrijednost koju dijete osjeća prema njoj. U prošlosti, na selu, lutke su se

izrađivale od omota kukuruza. Odraslina bi to bio otpad, a djeci bi predstavljalo najljepšu lutku koju su dobili. Dječja mašta može zamisliti svašta. Grana u vrtićkom dvorištu može postati bicikl, a nakupina blata u očima djeteta može biti najbolja torta. Lutka može poslužiti kao sredstvo za senzibilizaciju, sredstvo za prevladavanje problema i frustracije. No, također, može biti i sredstvo za stvaranje pozitivne slike o sebi. Lutka može djetetu pomoći da se riješi srama i straha pričanja pred drugom djecom, odraslina ili pred nekime kog susreću prvi put. Glavni je pomoćnik za stjecanje pozitivne slike o sebi odgojitelj. Odgojitelj s lutkom u rukama daje do znanja djetetu da ga sluša, omogućuje mu dijalog, dogovara se s njim te na kraju krajeva slanjem neverbalnih poruka lutka zadaje zadatke djeci te ih oni rješavaju uspješnom verbalizacijom. Lutka pomaže u poticanju djetetove samostalnosti i socijalne kompetencije djeteta što znači da se lutka može pojaviti kao sredstvo za rješavanje konflikata među djecom. Ona djeluje kao posrednik koji rješava sukobe na prihvatljiv način, pomaže im da prepoznaju i verbaliziraju vlastite osjećaje te kako oni nastaju. Dakle, lutka nije samo neživi predmet, ona kod djece stvara brojne benefite ključne za njihov razvoj (Ivon, 2010).

Sve se više odmičemo od frontalnog rada s djecom, odnosno od tradicionalnog rada. Uloga je odgojitelja u današnjici da se više bazira na organiziranju poticajne okoline, da bude partner djeci tijekom procesa stjecanja novih znanja, da odabire korisne materijale koji će poticati djecu na razmišljanje i rješavanje problema. Za razliku od tradicionalnog pristupa današnji odgojitelji kao reflektivni praktičari pozornost obraćaju na proces, suradnju, učenje otkrivanjem i učenje osobnim iskustvima. Danas odgojitelji ne konstruiraju dječje aktivnosti, već nadgledaju spontanu igru te ju pomažu razvijati. Prati se dječji interes te se na temelju interesa oprema vrtićka prostorija. Odgojitelj s lutkom u rukama može na neupadan način ući u dječju igru te joj produžiti trajanje, promijeniti smjer kako bi djeca spoznala nešto novo, uključiti djecu u igru koja se nisu uključila kada je igra započela, riješiti konflikte na suptilan način i tako dalje (Ivon, 2010). Odgojitelj koji se koristi lutkom kao pomagalom u svojoj odgojno-obrazovnoj skupini mora razumjeti značenje lutke i njezin metaforički potencijal i treba biti spreman na to da bude u "drugom planu," ali zato će zauzvrat dobiti nešto predivno, upoznat će svako dijete, njegove sposobnosti i talente. Osim što lutke bude maštu, kreativnost, razvoj govora, samostalnost, samopouzdanje, razvoj emocija i slično, lutke mogu „...pomoći da se izgradi most do svačijeg srca.“ (Majaron, 2004, str. 85)

6. PROVOĐENJE AKTIVNOSTI SJENA U VRTIĆU

Tijekom pohađanja stručno pedagoške prakse u Dječjem vrtiću Sisak Stari u objektu „Bubamara“ provela sam aktivnosti s djecom u dobi od četiri do pet godina čija se skupina naziva „Bombončići.“ Planirala sam aktivnosti provesti u najstarijoj vrtićkoj skupini, ali zbog uređenja prostorije (nema roleta na prozorima) zadatak ne bi bio izvediv. Prije provođenja aktivnosti dogovarala sam se s odgojiteljicom mentoricom te sam od roditelja dobila potvrdu za fotografiranje njihove djece tijekom izvođenja aktivnosti. Aktivnosti su bile temeljene na kazalištu sjena. U razgovoru s odgojiteljicom saznala sam kako djeca nisu imala priliku još ići u kazalište zbog pandemije i potresa na sisačko-moslavačkom području te kako nisu istraživali sjene. Bila sam ushićena što ću ih baš ja uvesti u to područje. U skupinu sam ušla s „čudnom“ kutijom kako su je djeca nazvala. Odmah ih je zanimalo o čemu je riječ i što ćemo danas raditi. Nakon što se skupilo još više djece i nakon što su svi završili doručak, skupili smo se u kutak gdje inače slušaju priče, a njihov interes za ono što ćemo raditi i motivacijski razgovor možemo primijetiti na slici 5. Zamračila sam prostoriju spuštanjem roleta i na komodu sam stavila zaslon za izvođenje predstave kojeg sam izradila od obične kartonske kutije i papira za pečenje. Za izvor svjetlosti koristila sam sobnu lampicu koju sam zakvačila za kutiju jer ju drugačije nisam mogla postaviti. Kako je izgledalo naše kazalište sjena može se vidjeti na slici 6. Našu temu započela sam jednom zagonetkom, a glasi ovako: „Vodom ide, ne bućka, travom ide, ne šuška. Što imaju svi, a ne može se izgubiti? Što te cijelog života prati?“ Djeca su pažljivo slušala zagonetku, odgovori su bili osebujni, svi su se javljali da odgovore, na početku nisu točno odgovarali. Neki od odgovora bili su: ljubav, pas, vjetar, sunce, zraka te na kraju *sjena*. Uz svoja poticajna pitanja navodila sam djecu suptilno k ispravnom odgovoru. Zatim smo nastavili razgovor o sjeni. Upitala sam ih znaju li što je to sjena. Nakon par odgovora koji djelomično zadovoljavaju pitanje, objasnila sam im konkretan pojam sjene. Postavila sam im pitanje pomoću čega možemo stvoriti sjenu, što je potrebno za nju, a djeca su odmah točno odgovorila da nam je za sjenu potrebno sunce, svjetlost, lampa. Može li se pomoću tijela stvarati sjena i jesu li ikada pokušali stvarati sjene pomoću tijela ili nekog drugog predmeta, tek nekolicina djece potvrdno je odgovorila, što me začudilo. Nakon upita o sjeni, upitala sam ih znaju li što je to kazalište. Dobila sam odgovor da je kazalište kad ljudi sjede na predstavi. A nakon pitanja što je kazalište sjena djeca su odgovorila da ne znaju što bi to bilo, odgovorili su da je to kuća sjena i duhova. Dakle, sjene su odmah povezali s nečim mističnim i ne tako poznatim. Kad smo završili motivacijski razgovor predstavila sam im naziv igrokaza kojeg ću izvoditi. Naziv igrokaza je „Čuvajmo Zemlju“ autorice Tihane

Lipovec Fraculj. Lutke sam izradila tako što sam crne siluete životinja koje se pojavljuju u igrokazu isprintala na običnom bijelom papiru te sam ih izrezala i na njih zalijepila drvene štapiće kojima sam se služila za njihovo pokretanje. Igrokaz sam ponovila dva puta, a kako je to izgledalo može se vidjeti na slici 7. Nakon odigranog igrokaza upitala sam djecu koje su životinje primijetili i o čemu su one razgovarale. Kada su djeca zaključila pouku igrokaza, imali su priliku sami ponoviti igrokaz mojim lutkama (primjer na slici 8) na način na kojeg su ga oni doživjeli te sam ih poticala na igru sjenama s rukama s obzirom na to da je uređenje prostorije dopuštalo takvu vrstu zabave. Nakon slobodne igre djeca su izrađivala svoje lutke za kazalište sjena. Potaknuti igrokazom za očuvanje okoliša odlučili su nacrtati svoje najdraže životinje. Uz moju pomoć izrezali su njihove obrise i zajednički zalijepili drvene štapiće na njih. Odaziv za izrađivanjem svojih lutaka bio je velik, skoro cijela je skupina sudjelovala u toj aktivnosti i jedva su čekali trenutak kada će moći glumiti s njima. Nakon što je svako dijete izradilo svoju jedinstvenu životinju, tj. lutku imenovali su ih i započeli glumu u kazalištu sjena. Kako su njihove lutke izgledale, može se vidjeti na slikama 9, 10, 11, 12. Tijekom izrade lutaka obilazila sam djecu i gledala kako od običnog papira nastaje nešto njima važno i nešto na što će paziti. Do zaslona išli su jedan po jedan i baš kao u igrokazu „Čuvajmo Zemlju,“ njihove su životinje slale poruke ljudima kako da njihovo stanište ostane čisto i dalje pogodno za život. Izvođenje njihovog igrokaza možemo vidjeti na slici 13. Kada sam djecu upoznala s kazalištem sjena i kako se možemo sa sjenama zabaviti na poučan način, prešli smo na drugu aktivnost. S obzirom na to da je bio topao sunčan dan, podigla sam rolete i zadala zadatak djeci. Trebali su nabaviti jedan bijeli A4 papir, olovku ili bojicu i jednu plastičnu životinju, tj. igračku. Ono što je slijedilo je crtanje sjena. Djeca su trebala pronaći suncem osvijetljeno mjesto u prostoriji, odložiti papir, na papir položiti igračku životinju i ocrtati njenu sjenu. Kako su djeca odrađivala tu aktivnost, može se primijetiti na slikama 14, 15, 16. Taj im je zadatak bio kompleksniji od prošlog, ali uspješno su ga odradili. Aktivnosti sam provodila frontalnim i individualnim radom. Radionicom kazališta sjena djeca su razvijala kreativnost, maštu, sposobnost izražavanja, kombinirali su nova stečena znanja s iskustvom. Usvajali su znanje o sjenama i kazalištu sjena, poticalo se likovno izražavanje, razvijali su koncentraciju i pažnju te finu motoriku.

Slika 5

Motivacijski razgovor s djecom o sjenama



Fotografirala mentorica odgojiteljica Jasna Kardaš

Slika 6

Postava „kazališta sjena“



Fotografirala mentorica odgojiteljica Jasna Kardaš

Slika 7

Izvođenje igrokaza „Čuvajmo Zemlju“



Fotografirala mentorica odgojiteljica Jasna Kardaš

Slika 8

Dječak L. izvodi igrokaz



Autorska fotografija

Slika 9

Dječak M. izradio je lutku mačku



Autorska fotografija

Slika 10

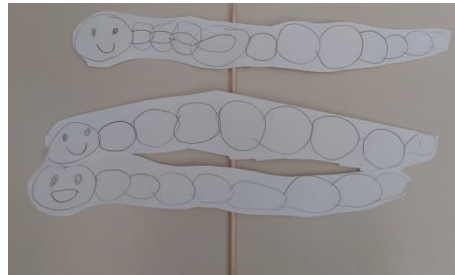
Djevojčica S. izradila je lutku puža



Autorska fotografija

Slika 11

Djevojčica F. izradila je lutke gusjenice



Autorska fotografija

Slika 12

Dječak I. izradio je lutku lava



Autorska fotografija

Slika 13

Dječak I. izvodi igrokaz s njegovom lutkom lavom



Autorska fotografija

Slika 14

Aktivnost ocrtavanja sjena



Autorska fotografija

Slika 15

Djevojčica D. ocrta sjenu



Autorska fotografija

Slika 16

Dječak V. ocrta sjenu



Autorska fotografija

7. ZAKLJUČAK

Za ovaj završni rad svoje stečeno znanje morala sam upotpuniti raznom literaturom kako bih bolje upoznala povijest i razvoj kazališta sjena. Za kazalište sjena odlučila sam se tako što je ono još za vrijeme predavanja ostavilo poseban utisak na mene. Naime, kazalište je sjena u mogućnosti misterioznošću prikazati najobičnije situacije, ali i one nestvarne. Zbog jedinstvenog prikazivanja, uz pomoć sjena, ono omogućuje razvoj mašte, razvoj kreativnosti kako osmišljavanjem teksta tako i izradom lutaka. Bitno je da djeci omogućimo razne materijale, tj. aktivnosti u kojima se mogu izražavati na svoj jedinstven način. Dakle, djeca od kazališta i lutaka dobivaju brojne benefite, a ovim završnim radom sam to pokušala približiti i objasniti.

Iako je djeci u ranoj dobi pojam sjene stran, djeca se s njim susreću u svakodnevnom životu, stoga je važno da shvate važnost sjena i procesa njihovog stvaranja. Tijekom radionice kazališta sjena u početku djeca su pokazala veliki interes, a kad su htjeli sami izrađivati sjene uz pomoć ruku nisu znali kako. Uz malu pomoć kako doći od običnog bijelog papira do lutke sjene djeci se probudila mašta i shvatili su proces izrade. Tijekom izrađivanja lutaka djeca su komunicirala međusobno te uvježbavala što će njihova lutka reći u predstavi. Bila sam jako zadovoljna što su se djeca pokazala interes za stvaranjem nečeg novog i što su sami kroz razgovor pričali o sjenama i ostavljali dojam iznenađenosti. To nam dokazuje da u današnje vrijeme djeca manje istražuju svijet oko sebe zbog brojnih tehnoloških uređaja koji im plijene pažnju, ali zato mi odgojitelji moramo preuzeti ulogu gdje potičemo djecu na samostalno istraživanje koje rezultira iskustvenim učenjem.

8. LITERATURA

KNJIGE:

Došen Dobud, A. (2005). *Malo dijete veliki istraživač*. Alinea.

Ivon, H. (2010). *Dijete, odgojitelj i lutka*. Golden marketing-Tehnička knjiga.

Kraljević, A. A. (2003). *Lutka iz kutka*. Naša djeca.

Kroflin, L. (2020). *Duša u stvari*. Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku.

Miljak, A. (2009). *Življenje djece u vrtiću*. SM Naklada d.o.o.

Pokrivka, V. (1985). *Dijete i scenska lutka*. Školska knjiga.

Županić Benić, M. (2009). *O lutkama i lutkarstvu*. Leykam.

Županić Benić, M. (2019). *Lutkarstvo i dijete*. Leykam.

ČLANAK:

Majaron, E. (2004). *Lutke u razvoju djeteta*. u: *Lutka... divnog li čuda!* (2004). (ur.) Majaron, E. i Kroflin, L. Međunarodni centar za usluge u kulturi.

ČASOPIS:

Ivon, H. (2005). *Lutka u razvoju djeteta*. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, Vol. 11 No. 40, str. 6-11, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/clanak/262524>

RJEČNICI:

1. Anić, V. (ur.) (2003). *Sjena*. U *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Novi liber.

2. Bujas, Ž. (ur.) (1999.) *Shadow*. U *Veliki englesko-hrvatski rječnik*. Nakladni zavod Globus.

MREŽNI IZVORI:

1. svjetlost. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 5. 7. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59121>
2. Lipovec Fraculj, T., *Čuvajmo Zemlju* Pristupljeno 6. 5. 2022. <https://www.pjesmicezadjecu.com/prigodni-igrokazi/cuvajmo-zemlju-tihana-lipovec-fraculj.html>

POPIS SLIKA:

- Slika 1. *Tijela u kazalištu sjena* (izvor: Kroflin, L. (2020). *Duša u stvari*. str. 127)
- Slika 2. *Oblikovanje sjena s rukama*(izvor: Županić Benić, M. (2019). *Lutkarstvo i dijete*, str.)
- Slika 3. *Žica vodilica na lutki* (izvor: Županić Benić, M. (2019). *Lutkarstvo i dijete*, str.)
- Slika 4. *Okvir s utorima za drvene završetke vodilica*(izvor: Županić Benić, M. (2019). *Lutkarstvo i dijete*, str.)
- Slika 5. *Motivacijski razgovor s djecom o sjenama* (fotografirala mentorica odgojiteljica Jasna Kardaš)
- Slika 6. *Postava „kazališta sjena“* (fotografirala mentorica odgojiteljica Jasna Kardaš)
- Slika 7. *Izvođenje igrokaza „Čuvajmo Zemlju“* (fotografirala mentorica Jasna Kardaš)
- Slika 8. *Dječak L. izvodi igrokaz*(autorska fotografija)
- Slika 9. *Dječak M. izradio je lutku mačku*(autorska fotografija)
- Slika 10. *Djevojčica S. izradila je lutku puža*(autorska fotografija)
- Slika 11. *Djevojčica F. izradila je lutke gusjenice*(autorska fotografija)
- Slika 12. *Dječak I. izradio je lutku lava*(autorska fotografija)
- Slika 13. *Dječak I. izvodi igrokaz s njegovom lutkom lavom*(autorska fotografija)
- Slika 14. *Aktivnost ocrtavanja sjena*(autorska fotografija)

Slika 15. *Djevojčica D. ocrtava sjenu*(autorska fotografija)

Slika 16. *Dječak V. ocrtava sjenu*(autorska fotografija)

9. Prilog igrokaza

Tihana Lipovec Fraculj: „Čuvajmo Zemlju“

Sastao se skup životinjskog svijeta pa vijeća o sudbini čitavog planeta.

MEDO: Iz dana u dan, postaje sve teže. Iz naše šume životinje bježe!

KRTICA: Moj podzemni stan, nek' jasno bude svima, preplavljen je raznim otrovima.

VJEVERICA: Otrovi u zemlji, smog u zraku... promijenili su okus svakom lješnjaku!

KOS: Sve više sijeku stabla! Baš sam neki dan, u krošnji izgubio svoj mali stan.

ŽABA: U potočiću mome ima puno smeća, mogla bi se napuniti sto i jedna vreća!

ZEC: I mrkvice moja više nije slasna, ova nam je poruka svima posve jasna!

VJEVERICA: Ne možemo spasiti čitav ovaj svijet, očistiti ne možemo cijeli naš planet. Al' bilo bi već lako, kad bi svoje dvorište pospremio svatko!

MEDO: I male stvari promjene čine! Očistimo šumu našu od svake prljavštine! Nek' zablista opet naš šumski dom, od svih najljepši na svijetu tom!

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristio drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)